

MASSIP, Francesc; Lenke KOVÁCS (eds.): *Ara ve Nadal! Formes espectaculars en les festes d'hivern*. Catarroja/Barcelona: Editorial Afers, 2018, 368 p.

Ara ve Nadal! Formes espectaculars en les festes d'hivern

Gabriel ENSENYAT PUJOL

Universitat de les Illes Balears, Palma

La importància que té el Nadal en la cultura europea es manifesta, entre moltes altres pràctiques, en la vitalitat incontestable que ha mantingut el teatre nadalenc al llarg del temps. Aquest volum n'és precisament un bon testimoni. L'objectiu que persegueix (i aconsegueix) és el de fer una àmplia exposició de les diverses manifestacions que ha assolit l'espectacle relacionat amb la festa d'hivern més important del cristianisme dellà dels segles. A aquest efecte, s'estructura en tres parts: la primera, dedicada al «Nadal en escena»; la segona, a «Altres cerimònies nadalenques»; i la tercera, als «Pastorets».

En primer lloc, doncs, s'analitzen les dramatitzacions lligades a la litúrgia a l'edat mitjana. De fet, molts trets de les representacions posteriors remetem a un remot origen medieval, quan la teatralitat estava incorporada a la litúrgia. Trento, sobretot, trencà la pràctica. D'ací que més tard ens trobarem amb textos dramàtics deslligats de la litúrgia i que en molts casos es mouran entre la manifestació religiosa i la crítica social, una pràctica ben vigent encara avui dia. Aquesta teatralitat en general no ha merescut l'atenció que calia. La causa: s'ha considerat un discurs teatral de caràcter «popular» (que en aquest cas equival a significar coses com marginal, no professional o sense valor artístic). Aquest judici poc afalagador tampoc no ha tingut en compte aspectes com la versatilitat del gènere o la capacitat per reinventar-se i adaptar-se. Però, com podem veure a través de l'aplec de treballs que conformen l'obra que comentam, l'interès d'aquestes formes d'espectacle no és menor.

En la primera aportació, Beatriz Aracil, després de fer diverses consideracions en la línia del que acabam de comentar, exposa que aquesta teatralitat constitueix una de les manifestacions més arrelades en el territori mexicà, introduïda per missioners que l'adreçaren a la població indígena i que després fou incorporada al culte. A continuació, Vicente Chacón-Carmona relaciona un seguit de textos castellans amb altres d'anglesos que dramatitzen la nativitat, i n'indica les coincidències i les divergències. Per exemple, assenyalava que les obres castellanes es representaven en recintes tancats, que normalment eren cases particulars, i per a un públic aristòcrata. Això a diferència de les angleses, que es feien al carrer i no es representaven coincidint amb el Nadal ni s'escenificaven de manera independent, sinó en festivals i sovint sota el patrocini dels gremis. També assenyalava que, en realitat, es tracta d'obres pastorils anteriors a Lope de Vega. De la comparació d'ambdues tradicions, se'n deriva una nova visió sobre uns drames que s'havien analitzat dins el seu context nacional, independents de la tradició literària i dramàtica europea, un procediment que, segons indica amb encert, s'hauria de fer servir per a d'altres països. Tot seguit, Joan F. Alcina i Diana Gorostidi Pi analitzen una peça nadalenca, obra de Baltasar Sarrió, representada el 1513. És una alternança de parlaments a càrrec de personatges del món clàssic i de l'Antic i del Nou Testament, sense diàleg; l'obra, escrita en llatí, va ser representada per estudiants de Teologia que havien de recitar el text, no llegir-lo. Ferran Huerta tracta sobre

els pastors en les consuetes nadalenes mallorquines, en les quals podem observar la introducció de temes populars en textos de representacions cultes del segle xvi, amb manlleus del folklore i de les cançons populars. Francesc Xavier Martín estudia les peces conegudes del teatre nadalenc a Menorca a partir del segle xvii (no n'hi ha d'anteriors). En alguna, hi destaca l'aparició del bandoler, clar testimoniatge de l'època —el «bandolerisme del Barroc»— en què fou composta i representada (per cert, encara dins el temple). Pep Vila, excel·lent coneixedor de tot allò que fa referència a la cultura nord-catalana, analitza la pervivència al Rosselló d'obres dramàtiques nadalenes després del tractat dels Pirineus. A través de la seva aportació, podem veure que es produeix una solució de continuïtat fins a inici del segle xx (sobretot en els pobles petits), en unes obres de to semblant a les de la resta del domini lingüístic. Infatigable investigador com és, també assenyala la feina que queda per fer i la dificultat per a la consulta de molts manuscrits, ara com ara inaccessibles. I, per acabar aquest primer bloc, Jaume Lloret es refereix als betlems de titelles al País Valencià, emfasitzant aspectes com la tècnica de moviment, la llengüeta usada per a la veu del titellaire o la participació dels espectadors.

El segon apartat del llibre tracta sobre cerimònies nadalenes d'altre tipus. Fa referència a peces que no són pròpiament de caràcter dramàtic, sinó festiu, lligades al període nadalenc. Són, per tant, textos dramàtics desvinculats de la litúrgia, és a dir, en són independents. En primer lloc, Francesc Massip s'ocupa d'obres basades en la inversió de les jerarquies i un capgirament dels valors, com les que protagonitzen el personatge del rei efímer, que regna durant uns dies, o les autoritats transitòries en l'àmbit eclesiàstic, com la figura del bisbetó. Aquestes figures més tard foren considerades irreverents, tot i que n'hi ha que han perdurat fins avui (cas del bisbetó mateix). Eduardo Carrero basa la seva aportació en la decoració del claustre de la catedral de Burgos relativa a la litúrgia mariana que s'hi celebra. Repassa les escenes que s'hi troben, com l'anunciació i l'epifania, així com els personatges que hi ha presents (sants, apòstols, profetes, reis, bisbes, la sibil·la profetessa). Explica el cas de la sibil·la representada amb una filactèria que conté una inscripció de difícil explicació i que, de fet, sembla que no té sentit. Aquesta imatge fou tapada poc després d'haver estat pintada per un altre text més lacònic, que simplement indica que la figura que tenim al davant correspon a una sibil·la. L'explicació que proposa l'autor, creiem que ben plausible, és que la primera inscripció era fruit d'un error, esmenat per això amb una nova frase molt més asèptica, desproveïda de possibles interpretacions. Claudia Bernardi fa referència a la tradició del pessebre vivent a Itàlia, creada per sant Francesc a Greccio el Nadal de 1223, com a símbol de la pau i alternativa a la violència imperant aleshores, la qual es plasmava a través de la idea de croada. Renato Morelli du a terme una aproximació a la matèria tractada a través de l'etnomusicologia; en concret, amb els cants natalencs de la Itàlia del nord i l'Europa central. Particularment interessant és el sentit que els atorga l'autor: servir de fre contra el luteranisme. Lenke Kovács es refereix a la pràctica germànica de bressolar una figureta del nin Jesús. Fa una detallada exposició de les característiques, les funcions i les formes d'aquest particular costum germànic del bressoleig i n'analitza les crítiques i els elogis que va rebre per part de l'Església, així com l'oposició provinent dels protestants. Finalment, l'apartat es clou amb el treball d'Eloi Ysàs relatiu a un costum casolà que ha

perviscut a Catalunya fins avui (a hores d'ara, de fet, amb renovellada força): el tronc de Nadal que amaga regals que s'han de trobar.

El tercer bloc es dedica de manera monogràfica a les representacions catalanes dels pastorets. Les més antigues corresponen al segle XVIII i han arribat a l'actualitat amb una vitalitat incontestable gràcies a l'ampli ressò popular de què gaudeixen. La mostra més important la constitueixen els pastorets més famosos i representats avui, els de Josep Maria Folch i Torres, dels quals s'acaba de complir el centenari de l'inici de les representacions.

Jordi Malé, en el primer treball dels que es troben inclosos en aquest apartat, comenta el text dramàtic complet de data coneguda més antiga (1766) fins avui, que porta el títol de *Pastorets*. És en castellà i segueix la tradició dels «autos del nacimiento». Magí Sunyer ens proporciona la notícia de *Los Pastorets* de Rossend Arús, un text estrenat el 1875 i que romanía inèdit. Aquests pastorets tingueren un gran èxit, fins al punt d'arribar a ser el primer gran espectacle nadalenc contemporani en català. Hi destaquen els comentaris que hi insereix sobre la corrupció dels governants de l'època, una crítica que —no cal dir-ho— no ha perdut gens de vigència. Salvador Palomar s'ocupa dels pastorets en l'imaginari popular, fent referència a la naturalesa dels pastors en el teatre i la festa. La visió que se'n deriva, per part del poble, va lligada a la seva puresa, que prové de l'aïllament en què es troben respecte de la col·lectivitat. Jordi Bertran s'interessa, d'una banda, per l'èxit tardà dels pastorets de Folch, en aquest cas a la ciutat de Tarragona; i, de l'altra, per altres textos del mateix tenor. Jordi Cervera assenyala el caràcter de profund fervor cristià dels pastorets de Folch, una circumstància que els fa ser força tradicionals i, en aquest cas, gens innovadors. Carme Tierz, després d'analitzar la gestació i el naixement d'aquest text, centra el seu treball en les comparacions —que no similituds, sinó sobretot diferències— amb els pastorets que va escriure Frederic Soler (Serafi Pitarra). D'altra banda, el 2016 també es va complir el centenari d'uns altres pastorets, els de Mataró, basats en el text de Ramon Pàmies: *L'estel de Natzaret*. Josep Comas n'explica la representació, en la qual intervenen centenars de voluntaris, amb una escenografia realment extraordinària, acompanyada de música, telons, etc. I amb el missatge de la defensa de la llengua, la cultura i les tradicions catalanes. Per acabar, Francesca Roig ens ofereix un recorregut general entorn del gran nombre de versions de pastorets que han sorgit al llarg del temps i ens són conegudes. Hi remarca coses com el caire amateur dels actors i l'enginy que posen en la interpretació, contínuament renovada i interpretada.

En definitiva, gràcies a aquest volum tenim a l'abast un elenc de treballs que (re)plantegen les manifestacions teatrals que giren entorn del Nadal. Predominen les que fan referència a l'àmbit territorial dels Països Catalans, que es completen amb aportacions referides a d'altres territoris. Tot plegat ens permet gaudir d'un ampli coneixement sobre el tema. I variat: des de treballs que analitzen peces més o menys conegudes fins a d'altres que, precisament, ens fan conèixer textos que restaven poc o gens coneguts. És, a més, un espectacle que sempre té un caràcter popular, interpretat per gent no professional, entusiasta, en el qual té un espai la innovació i la crítica, en aquest cas basades en la improvisació carregada d'ironia. L'actualitat, per tant, emergeix enmig de la plurisecularitat de la temàtica de les composicions. Tanmateix, la lluita entre el bé i el mal, rerefons d'aquesta mena d'obres, és tan antiga com actual i, per tant, fa que la vigència de l'obra representada sigui permanent, gairebé des de l'inici fins a les habituals «garrofes» que apa-

reixen en qualsevol moment. I és que, com llegim a la presentació del llibre, «la representació anual dels Pastorets segueix sent un espai de sociabilitat, de referment dels vincles comunitaris i d'escola de teatre: no debades d'aquesta pràctica consuetudinària n'han sorgit professionals de primera fila en tots els camps de la creació dramàtica» (p. 17).

Així mateix, també hem de valorar de manera globalment positiva aquest aplec d'estudis centrats en un tipus d'obres que, com dèiem al principi, la crítica i l'erudició acostumaven a deixar de banda, en part o en tot, atès el caràcter popular i desprofessionalitzat que tenen, amb uns textos que no només cerquen el lluïment literari de l'autor (que moltes vegades tampoc no és absent), sinó l'arribada a un públic ampli per fer-lo partícip de cabòries que ultrapassen l'aspecte pròpiament religiós i festiu.

Cal, doncs, congratular-se per l'aparició d'aquest volum que aporta nous coneixements sobre una matèria que encara no ha estat tan estudiada com caldria, tal com podem deduir de la lectura dels mateixos treballs. Per això no podem fer altra cosa que agrair la iniciativa dels curadors de l'obra, el professor Francesc Massip i la professora Lenke Kovács, especialistes molt reconeguts en la matèria i que periòdicament, sia a través dels seus treballs individuals, sia mitjançant la coordinació de jornades i volums com el present, fan possible que el coneixement que tenim sobre les formes teatrals, antigues o més modernes, es vegi incrementat tant qualitativament com quantitativament.